

Педагогічні умови формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти

Коровяк Богдан Едуардович¹, Горохівська Тетяна Миколаївна²

Опубліковано	Секція	УДК
30.04.2024	Освіта/Педагогіка	37.091.212:(34:005.336.2)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11108181>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми виокремлення педагогічних умов формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти. Проаналізовано наукові дослідження, присвячені особливостям визначення педагогічних умов становлення правової компетентності, в результаті чого з'ясовано, що сьогодні серед вітчизняних дослідників відсутнє їх однозначне розуміння. Окреслено особливості формулювання сутності та змісту понять «умова», «педагогічні умови». Визначено та охарактеризовано педагогічні умови формування правової компетентності: наповнення змісту правової підготовки активними формами і методами навчання; комплексний підхід до формування правової компетентності, посилення професійної спрямованості правових знань, умінь та навичок; формування позитивної мотивації та ціннісного ставлення студентів до права; діагностика, оцінка і аналіз результатів, корекція формування правової компетентності студентів.

Ключові слова: правова компетентність, педагогічні умови формування правової компетентності, правова культура, студент, професійна підготовка, заклад фахової передвищої освіти.

Pedagogical conditions for the formation of legal competence of students of a professional pre-higher education institution

Annotation. The article provides a theoretical analysis of the problem of identifying the pedagogical conditions for the formation of legal competence of students of a professional pre-higher education institution. The author analyses the scientific and studies devoted to the peculiarities of defining the pedagogical conditions for the formation of legal competence, and as a result, it is found that today there is no unambiguous understanding of these conditions among domestic researchers. The author considers examples illustrating the views of researchers on the identification of conditions for the development of legal competence available in scientific sources. The author outlines the peculiarities of formulating the essence and content of the concepts of "condition" and "pedagogical conditions". It is emphasized that legal competence is an integrative property of a personality which is expressed in the totality of knowledge in the legal field, the ability to actively influence the process of development and

¹ аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6821-8467>

² доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та інноваційної освіти Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5997-4676>

self-development of social and value characteristics of a personality, to perform social and value functions in society, to prevent and eliminate unlawful behaviour.

It is noted that in our study, we understand the pedagogical conditions for the formation of legal competence as a set of interrelated opportunities, circumstances and measures for their implementation, which make it possible to form the legal competence of students of a professional pre-higher education institution.

In accordance with the identified structural components of legal competence, the author defines and characterises the pedagogical conditions for the formation of legal competence of students of a professional pre-higher education institution: filling the content of legal training of students with active forms and methods of teaching; an integrated approach to the formation of legal competence, strengthening the professional orientation of legal knowledge, skills and abilities; formation of positive motivation and value attitude of students to law; diagnostics, evaluation and analysis of results, correction at the appropriate stages of the formation of legal competence of students.

Keywords: legal competence, legal awareness, pedagogical conditions for the formation of legal competence, legal culture, student, professional training, professional Pre-Higher Education Institution.

Вступ

Постановка проблеми. Сучасні тенденції в економічному, духовно-культурному, соціально-політичному житті країни висувають принципово нові цільові орієнтири до освітнього процесу – формування у підростаючого покоління певних особистісних якостей: комунікабельності, толерантності, готовності до самовдосконалення та особистісного зростання, здатності до усвідомленого і відповідального життєвого вибору відповідно до норм, правил, цінностей громадянського правового суспільства. В цих обставинах важливим завданням закладів освіти, зокрема фахової передвищої, і одним з актуальних напрямів педагогічної теорії і практики стає проблема формування правової компетентності майбутніх фахівців, оскільки «професійне навчання, відірване від правової освіти та правового виховання, втрачає свій сенс і сутність», а сформованість правової компетентності забезпечує «більш результативний рівень підготовки спеціаліста, ніж сформованість лише спеціалізованих професійних знань» [11, с. 156].

Аналіз досліджень засвідчує зростання наукової уваги сучасних дослідників до проблеми правової компетентності, що розглядається авторами у різноманітних аспектах: теоретичні особливості (поняття, структура, рівні, критерії тощо), дидактичні аспекти використання окремих засобів формування і розвитку означеної компетентності. Водночас важливою характеристикою низки наукових праць є їхня зорієнтованість на пошук педагогічних умов формування правової компетентності в різних сферах життєдіяльності людини. Зокрема увага дослідників присвячена теоретичним і методологічним засадам правової компетентності (А. Будас, Г. Буш, С. Воеводіна, С. Гуріна, В. Горшкова, М. Лісіна, Н. Письменна, Т. Соловйова та ін.); виокремленню структурних компонентів правової компетентності, критеріїв та рівнів її сформованості (І. Галушак, Л. Данильчук, А. Матюшкін, О. Пишко, О. Поліщук, В. Пугач, Т. Ремех, Л. Рябовол та ін.). Проблема формування і розвитку правової компетентності майбутніх фахівців представлена у працях Н. Гарашкіної, М. Городиського, М. Підберезького, О. Скакун, М. Цимбалюк та ін. Цікаві погляди на форми, технології, методи формування і розвитку правової компетентності знаходимо у працях вітчизняних науковців, серед яких – А. Бойко, С. Гурін, Я. Кічук, Д. Ключокова та ін. Разом з тим у лексикографічних, педагогічних наукових працях предметом розгляду стають поняття «умова», «педагогічні умови» певних процесів (С. Гончаренко, В. Дубічинський, В. Краєвський, В. Манько, М. Михнюк, О. Пехота, С. Хатунцева, Є. Хриков та ін.).

Особливості обґрунтування педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх фахівців викладено у працях авторів, таких як: Н. Бакланова, І. Безукладнікова, А. Дахіна, Я. Кічук, Н. Коваленко, А. Крижанівський, О. Кудряшова, Г. Лазарчук, А. Мекшук, О. Попадич, А. Романова та ін. Але незважаючи на помітне зростання кількості досліджень, присвячених визначенню сутності та аспектів формування та розвитку правової компетентності, поглиблення наукової уваги у сучасних педагогічних дослідженнях потребує питання, пов'язане із виокремленням та обґрунтуванням педагогічних умов формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти.

Метою даної статті є здійснення теоретичного аналізу педагогічних умов формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти. Мету статті конкретизовано у наступних завданнях: проаналізувати науково-педагогічні дослідження, присвячені проблемі визначення педагогічних умов формування та розвитку правової компетентності; охарактеризувати виокремлені педагогічні умови формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти.

Результати

Важливою проблемою формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти, яку ми розуміємо як сукупність якостей, що відображають ступінь кваліфікації, рівень правових знань, умінь, навичок, готовності та здатностей, необхідних задля вирішення правових питань в галузі майбутньої професійної діяльності, є відбір педагогічних умов, що забезпечують ефективність розвитку структурних компонентів досліджуваної компетентності (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, функціонально-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний).

Незважаючи на те, що об'єктом дослідження великої кількості педагогічних праць є саме умови здійснення (упровадження, реалізації) певних процесів, в сучасній лексикографічній, педагогічній науці існують певні розбіжності у розумінні поняття «умова». Зокрема термін «умова» визначається як: «необхідна обставина, що уможливорює здійснення, утворення чогось або сприяє чомусь» [10, с. 717]; «обставини, що визначають певний напрям розвитку педагогічного процесу» [12, с. 12]; «фактор, рушійна сила будь-якого процесу, явища» [2, с. 1526]; «система, складовими якої є певні форми, методи, матеріальні умови, реальні ситуації, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, і є необхідними для досягнення педагогічної мети» [7]; «чинники, що створюють взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечує результативність освітнього процесу і відповідає критеріям оптимальності» [4, с. 159] тощо.

Ми у своєму дослідженні педагогічні умови формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти розуміємо як сукупність взаємопов'язаних можливостей, обставин і заходів їхньої реалізації, що уможливають формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти.

Проведений аналіз наукових доробків вітчизняних дослідників дозволяє нам стверджувати, що сьогодні серед науковців відсутнє однозначне розуміння педагогічних умов формування і розвитку правової компетентності. Розглянемо приклади, що ілюструють наявні в наукових джерелах погляди на виокремлення умов підвищення досліджуваної компетентності.

Зокрема Н. Бакланова до педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх учителів зараховує: «наявність освітнього (правового) середовища, що підтримує правові установки і соціально-правові цінності; реалізація правової освіти студентів в межах навчально-професійної, наукової, соціокультурної діяльності; доповнення змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного та соціально-

гуманітарного циклів питаннями професійно-правового характеру; запровадження спецкурсів, що за змістом сприяють формуванню правової освіти та правового виховання» [1, с. 120-121].

В контексті стратегії формування правової компетентності майбутніх соціальних працівників А. Мекшун [5, с. 34] реалізує педагогічні умови, що «відображають особливості педагогічного процесу формування» досліджуваної компетентності, а саме: «формування правових знань, умінь і навичок; різноманітність змісту, форм і методів інтерактивного навчання, орієнтація на специфіку правової підготовки відповідно до спеціальності; розробка моделі формування правової компетентності, зміст якої відповідає вимогам реальної ситуації; створення нового освітнього середовища, в якому передбачається сукупність інтерактивних форм і методів навчання».

В межах бінарної моделі формування правової компетентності учнів початкової школи О. Попадич пропонує педагогічні умови, як-от: «системність підготовки педагога до професійної діяльності в закладі освіти; поетапна педагогічна скерованість змісту освіти на негайне розв'язання проблем формування правової складової завдяки міждисциплінарному інтегруванню предметів; скерування навчального процесу у закладах вищої освіти на якісно іншу сутність змісту вимог до фахової діяльності сучасного вчителя початкових класів; створення фрактальної моделі підготовки вчителя, що враховує сукупність теоретичних знань і певних умінь на рівні цілеспрямованості, інноваційного пошуку в умовах початкової школи» [8, с. 129].

Три педагогічні умови щодо формування правової компетентності майбутніх інженерів визначає дослідниця І. Огороднійчук [6, с. 217-218], а саме: «спрямування навчального і виховного процесів на розвиток правової свідомості та правової культури майбутніх інженерів; інтеграція правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу; насичення навчального і виховного процесів активними методами навчання правового змісту». До умов, що ефективно впливають на формування правової компетентності майбутніх менеджерів охорони здоров'я, В. Пугач відносить: «використання потенціалу навчальних дисциплін для вивчення правових ідей; доповнення теоретичних правових положень відомостями про можливості їхнього практичного застосування; засвоєння відомостей, що дають змогу майбутнім фахівцям моделювати професійну й повсякденну діяльність; створення умов для участі студентів в активній правозахисній діяльності під час освітнього процесу; організація навчання на вербально-діяльнісній діалогічній основі, орієнтованій на індивідуально-творчий розвиток студента; введення до навчального плану правових спецкурсів» [9].

Таким чином, відповідно до підходів вітчизняних дослідників, формування правової компетентності може бути успішним за дотримання такої низки умов:

- актуалізація правової інформованості студентів/учнів за рахунок засвоєння змісту правових дисциплін;
- використання можливостей практики в удосконаленні соціально-правового досвіду студентів/учнів;
- організування освітнього середовища закладу освіти, що підтримує правові установки та цінності;
- підвищення значення наукової, соціально-культурної, навчальної діяльності у формуванні мотиваційних установок, правових цінностей студентів/учнів;
- активізація позанавчальної діяльності, посилення її правової спрямованості;
- використання в освітньому процесі практико-орієнтованих, інноваційних методів і технологій навчання, що спрямовані на формування позитивного відношення до правових явищ, побудови діалогового спілкування на засадах взаємодії, взаєморозуміння, спільного вирішення задач.

Студіювання науково-педагогічної літератури, вивчення досвіду організування навчального та виховного процесу в закладах фахової передвищої освіти дали нам

можливість виокремити педагогічні умови формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти (рис. 1.).

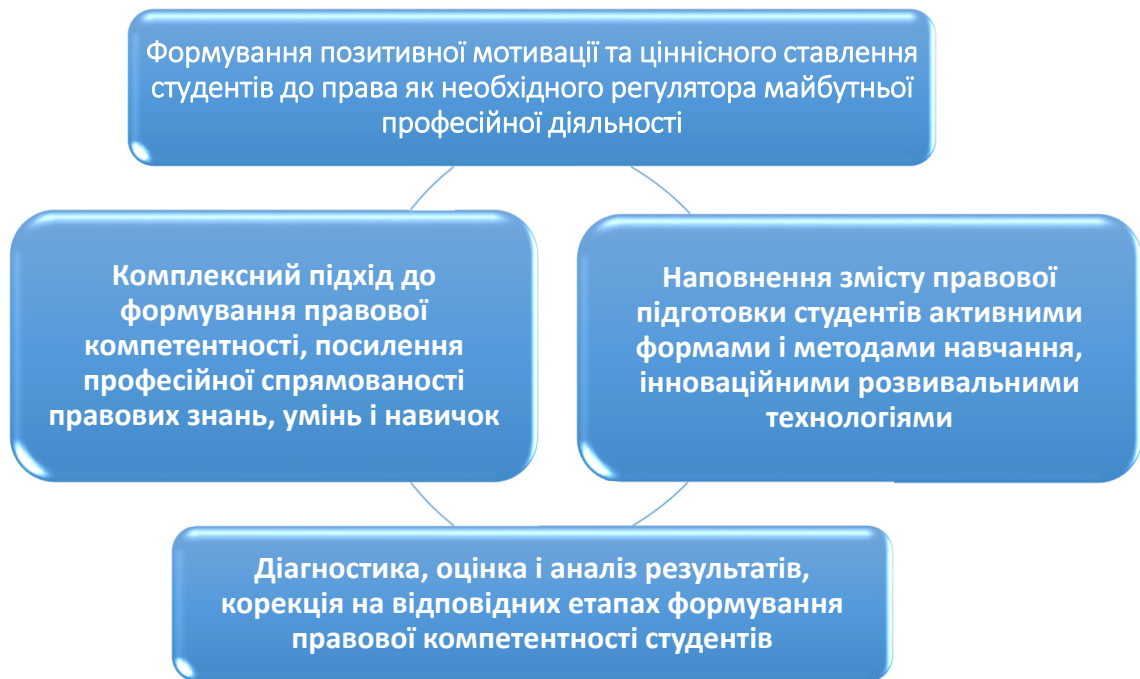

Рис. 1. Педагогічні умови формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти.

Охарактеризуємо запропоновані педагогічні умови докладніше.

Наповнення змісту правової підготовки студентів активними формами і методами навчання, інноваційними розвивальними технологіями. Ми переконані, що застосування нетрадиційних форм навчальних занять, активних методів наближає до вирішення важливого завдання – управління процесом формування правової компетентності студентів, оскільки ступінь активності студента програмується викладачем шляхом вибору форми заняття, методу навчання і конкретних методичних прийомів. Зокрема лекційний курс в рамках викладання правознавчих дисциплін передбачає використання таких форм організації навчання, як лекція-візуалізація, проблемна лекція, лекція-провокація, лекція-діалог, а також пояснювально-ілюстративних, дискусійних та ігрових методів. В контексті практичних занять доводять свою ефективність такі методи, як дискусія, ділові та рольові ігри, аналіз конкретних ситуацій (case-study), моральна дилема, вирішення і складання правових задач, методика позаконтекстних операцій, тестові завдання, метод мозкового штурму тощо. Зокрема, проведення рольової гри «Судове засідання», під час якої розглядаються тематичні правові ситуації, а студенти виступають в якості судді, адвоката, сторін та інших учасників процесу, підтвердило думку про те, що використання рольових ігор у правовому навчанні формує комунікативні навички студентів, розвиває уміння обґрунтовувати власну позицію. Використання методу мозкового штурму в процесі вивчення навчальної дисципліни «Основи правознавства» стимулює творчу активність студентів, формує уміння доброзичливо слухати, сперечатись, задавати питання, підтримувати. Водночас цікавим є застосування технології «ПОПН-ФОРМУЛА» (технологія професора Д. Маккойда-Мейсона) під час розгляду дискусійних правових питань, сутність якої полягає в тому, що студент має можливість представити: П – позицію (пояснення власної точки зору на запропоновану викладачем проблему, «Я вважаю, що ...»); О – обґрунтування (пояснення власної позиції за допомогою певних

умовиводів, доказів, «Тому що ...»); П – приклад (пояснення власної позиції передбачає використання конкретних прикладів, «Я можу довести це за допомогою ...»); Н – наслідок (висновок, що необхідно зробити в результаті обговорення певної правової проблеми, «Таким чином ...»). Метод аналізу конкретних ситуацій (case-study) в контексті правової підготовки студентів передбачає перехід від накопичення знань до діяльнісного, практико-орієнтованого підходу, оскільки стимулює звернення студентів до літературних і нормативно-правових джерел, консультацій, посилює прагнення до отримання нових правових знань.

Сприяє формуванню правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти і використання розвивальних технологій професійної освіти: «тренінгові технології навчання (особистісно орієнтована інноваційна технологія навчання, що інтенсифікує процес підготовки спеціалістів); технології проєктування (прикладні, дослідницькі, інформаційні, монопроєкти, інтегративні); метод номінальної групи (заперечує соціальну та психологічну динаміку групової поведінки, що стримує креативність)» [3, с. 324-329].

Разом з тим включення студентів у добровільну волонтерську діяльність сприяє формуванню у них соціальної самостійності та відповідальності, виробленню навичок правомірної поведінки, тоді як індивідуальна самостійна робота студентів сприяє посиленню практико-орієнтованої спрямованості навчання.

Комплексний підхід до формування правової компетентності, посилення професійної спрямованості правових знань, умінь та навичок. Однією з умов формування правової компетентності студентів є комплексний підхід, що реалізується за допомогою використання міждисциплінарних зав'язків у навчанні правознавству. Доцільним є застосування міждисциплінарного підходу в різних формах освітнього процесу, в тому числі під час проведення інтегрованих занять, конкурсів, вікторин з правової тематики. Зокрема практичне заняття на тему «Основи сімейного права» може включати не лише усне викладення студентами опрацьованого матеріалу, а й елементи театралізованої вистави, в межах якої пропонується театралізоване розуміння сутності сімейних відносин. Посилення професійної спрямованості правових знань, умінь та навичок відбувається за рахунок розробки змісту додаткової освітньої програми, стратегії педагогічної діяльності з урахуванням структурних компонентів правової компетентності студентів (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, функціонально-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний). Програма передбачає три основні етапи – когнітивний, спрямований на формування у студентів правових знань; мотиваційно-ціннісний, результатом якого є ціннісне відношення студентів до права, а також мотивація до правомірної поведінки; рефлексивно-діяльнісний, під час якого відбувається набуття і розширення досвіду соціально-правових відносин. У зв'язку з тим, що правова компетентність ґрунтується перш за все на знаннях і уявленнях особистості в галузі права, в процесі її формування необхідним є знайомство студентів з правовою інформацією, дотримуючись принципів доступності знань про закон, систематичності і послідовності правової інформації, а також її наочності. Зокрема в процесі оволодіння правовими знаннями студенти навчаються пошуку необхідної правової інформації та її первинному самостійному аналізу, застосуванню отриманої правової інформації, і нарешті – умінню приймати юридично правильні рішення у конкретних професійно-спрямованих ситуаціях. Керуючись принципом зв'язку теорії з практикою, важливо приділяти увагу формуванню соціально-правового досвіду шляхом залучення студентів у різноманітні види професійно і особистісно значущої діяльності. Зазначимо, що відповідність напрямів педагогічної діяльності викладачів структурним компонентам правової компетентності сприяє підвищенню рівня її сформованості у студентів, що проявляється у конкретних знаннях, уміннях і навичках: володіння

правовою інформацією та уміння її аналізувати й інтерпретувати; відношення до правових норм, сформованих моделей правової поведінки, здатності до самоаналізу.

Формування позитивної мотивації та ціннісного ставлення студентів до права як необхідного регулятора майбутньої професійної діяльності. Вищезначена умова включає мотиви, цілі, ціннісні установки студента, потребу в правовому навчанні, самовдосконаленні, самовихованні. Вона передбачає наявність зацікавленості студентів у праві й причетності до прав людини як загальнолюдської цінності. Водночас цінності – це узагальнені цілі та засоби їх досягнення, що відіграють роль фундаментальних норм і забезпечують інтеграцію суспільства, допомагаючи особистості здійснювати соціально-схвалений вибір власної поведінки у життєво та професійно важливих ситуаціях. Саме тому формування цієї умови потребує не лише зовнішніх обставин навчання, але й активізацію внутрішніх переконань: мотивів, потреб, ціннісних орієнтацій, устремлінь. Важливою також є наявність у студентів внутрішніх і зовнішніх мотивів задля участі в освітній діяльності з формування правової компетентності. Внутрішні (пізнавальні) мотиви формують прагнення до активного творчого навчання (активна позиція студента, необхідність самостійного пошуку вирішення правових задач, внутрішнє зацікавлення у процесі отримання знань). Зовнішні мотиви обумовлюються соціальною ситуацією (небажання засмучувати близьких, потреба в позитивному оцінюванні оточуючих). Означені групи мотивів виступають важливою умовою навчання і формування правової компетентності.

Діагностика, оцінка і аналіз результатів, корекція на відповідних етапах формування правової компетентності студентів. Ми переконані в тому, що незважаючи на те, яку систему оцінювання знань студентів обирає викладач, рівень вимог є первинним, тоді як оцінки – вторинні. Перевірка знань та умінь в галузі права може здійснюватися у формі заліків та іспитів, при цьому деякі науковці стверджують, що найбільш ефективним засобом перевірки формалізованих правових знань є тести. Натомість з позиції компетентнісного підходу і з урахуванням особливостей методики застосування активних методів навчання, що включають елементи педагогічних технологій, в якості підсумкового контролю варто використовувати накопичувально-бальну систему діагностики правової компетентності.

Висновки

Здійснений теоретичний аналіз педагогічних умов формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти дає можливість стверджувати: сьогодні серед вітчизняних дослідників відсутнє однозначне розуміння педагогічних умов формування і розвитку правової компетентності; правова компетентність представляє собою інтегративну властивість особистості, що виражається у сукупності знань в правовій галузі, здатності здійснювати активний вплив на процес розвитку і саморозвитку соціально-ціннісних характеристик особистості, виконувати соціально-ціннісні функції у суспільстві, попереджати й усувати протиправні прояви поведінки; до педагогічних умов формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти зараховуємо: наповнення змісту правової підготовки студентів активними формами і методами навчання, інноваційними розвивальними технологіями; комплексний підхід до формування правової компетентності, посилення професійної спрямованості правових знань, умінь та навичок; формування позитивної мотивації та ціннісного ставлення студентів до права як необхідного регулятора майбутньої професійної діяльності; діагностика, оцінка і аналіз результатів, корекція на відповідних етапах формування правової компетентності студентів.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у виокремленні методичних засад формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти

Список використаних джерел

1. Бакланова Н. М. Формування правової компетентності майбутніх учителів. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 2 (14). С. 115–124.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ – Перун, 2009. 1736 с.
3. Вихрущ В. О. Андрагогічна парадигма: загальнонауковий контекст : монографія. Тернопіль : Крок, 2019. 417 с.
4. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. Соціалізація особистості. 2000. № 2. С. 153–161.
5. Мекшун А. Д. Стратегія формування правової компетентності у майбутніх соціальних працівників. *World science*. 2016. № 11 (15). Vol. 3. Р. 32–36.
6. Огороднійчук І. А. Новітні підходи щодо формування правової компетентності майбутніх інженерів. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2019. № 2 (18). С. 215–219.
7. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій / О. М. Пехота, В. Д. Будак, А. М. Старєва та ін.; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.
8. Попадич О. О. Бінарна модель формування правової компетентності учнів початкової школи. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. 2020. Вип. 191. С. 127–130.
9. Пугач В. Формування правової компетентності майбутніх менеджерів охорони здоров'я у професійній підготовці. *Нова педагогічна думка*. 2020. Т. 102. № 2. С. 132–137.
10. Сучасний тлумачний словник української мови : 50 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2006. 832 с.
11. Ткачова Н. Професійна правова культура, її зміст та роль у подальшому цивілізованому розвитку України. *Юридичний вісник*. 2012. № 3 (24). С. 154–158.
12. Хриков Є. М. Педагогічні умови як складова наукових знань. *Шлях освіти*. 2011. № 2. С. 11–15.